

Korte inhoud

Dit boek is het resultaat van een langlopend project met als doel een zo compleet mogelijke collectie tot stand te brengen van exlibris die toebehoorden aan Nederlandse Joden of aan Joden die, bijvoorbeeld als vluchteling, naar Nederland kwamen. De zoektocht ernaar leverde 1747 exlibris van 1393 verschillende titularissen op.

Het boek opent met een uitvoerige inleiding, waarin de geschiedenis van de Nederlandse exlibriscultuur en de opmerkelijke rol van Joden daarin worden beschreven. Om de lezer alvast te oriënteren wordt de aandacht gevestigd op een aantal specifieke onderwerpen, die regelmatig ter sprake zullen komen. Een daarvan betreft de problematiek van bibliotheken die door de nazi's werden geroofd. Boeken en exlibriscollecties uit Joods bezit zijn nog steeds zoek. Bij het opsporen daarvan zou dit boek goede diensten kunnen bewijzen.

Het eerste deel heeft een documentair karakter. Het bevat de afbeeldingen van alle exlibris in combinatie met een al dan niet uitvoerig lemma, waarin het exlibris wordt beschreven en de persoon van de titularis zodanig belicht dat een verantwoorde interpretatie van zijn of haar exlibris mogelijk wordt. Daarnaast vermeldt het lemma het jaar van ontstaan, het originele formaat, de gebruikte grafische techniek, de kunstenaar of ontwerper, de plaats waar het betreffende exlibris is afgebeeld en – zo mogelijk – het boek waarin het is aangetroffen. Alle lemma's tezamen werpen een veelzijdig en vaak verrassend licht op drie eeuwen Joodse cultuur in Nederland, of het nu gaat om de trots van de Sefardische Joden op hun aristocratische afstamming, het streven naar emancipatie, de bijzondere liefde voor het boek, de intellectuele en kunstzinnige voorkeur, de religieuze overtuiging, het zionistische ideaal of het lijden onder discriminatie en vervolging. Vanwege dat laatste wil het boek ook een klein monument zijn ter herinnering aan de titularissen en kunstenaars die het slachtoffer werden van de Sjoa.

In het tweede deel treft de lezer zes afzonderlijke bijdragen aan. De eerste betreft een korte schets van de Joodse bevolkingsgroep in de Nederlandse geschiedenis vanaf de 17e eeuw en een bespreking van een aantal thema's die bij de bestudering van het totale bestand aan titularissen in het oog sprongen, zoals het beroepsleven, de verhouding tussen mannen en vrouwen, de verschillende liefhebberijen, de achtergrond van de vluchtelingen en het overleven van de Jodenvervolging. De tweede bijdrage schetst de historische achtergrond van de 169 vluchtelingen onder de titularissen. De nadruk ligt daarbij op de Duitse exlibriscultuur vanaf het einde van de achttiende eeuw. Voorts bevat deze bijdrage een uiteenzetting over de rol van de zionistische propaganda bij de popularisering van het specifiek Joodse exlibris in Duitsland, terwijl er tegelijkertijd andere krachten aan het werk waren die in het exlibris een mogelijkheid zagen om de Joodse identiteit te beschermen of van volledige assimilatie te getuigen. De derde bijdrage bevat een inventarisatie van alle aangetroffen en juist niet aangetroffen Joodse symbolen. Elk symbool wordt uitvoerig toegelicht en in een historisch kader geplaatst om daarmee duidelijk te maken hoe en waarom oude symbolen in de 20e eeuw soms een heel nieuwe inhoud konden krijgen. Dit wordt met name toegelicht aan de hand van voorbeelden uit de zionistische sfeer. In de vierde bijdrage zijn alle voorkomende teksten op de exlibris systematisch onderzocht. Het gaat daarbij om naam-, lijf- en zinspreuken, vaak ontleend aan passages uit de Hebreeuwse Bijbel of de Hebreeuwse literatuur, maar vooral aan een scala van religieuze, filosofische of literaire bronnen. In de vijfde bijdrage wordt uitvoerig ingegaan op leven en (exlibris)werk van 75 Joodse kunstenaars of ontwerpers. Van elk van deze kunstenaar is een overzicht van zijn of haar volledige exlibris-oeuvre opgenomen. De zesde bijdrage behelst een uitvoerige geannoteerde

bibliografie van publicaties over exlibris van Joden. Dit overzicht draagt een internationaal karakter, waardoor iets zichtbaar wordt van de wereldwijde belangstelling voor Joodse exlibris sinds het einde van de 19e eeuw en de veelheid van invalshoeken van waaruit het is bestudeerd. Deze bibliografie zou kunnen worden gelezen als een korte kroniek van het gebruik van exlibris in Joodse kring.

Het derde en afsluitende deel bevat een lijst van alle kunstenaars en ontwerpers, een leeswijzer voor de lemma's bij de exlibris, een verantwoording van de werkwijze, een overzicht van de gebruikte bronnen, een toelichting op een aantal terugkerende thema's, een verklarende woordenlijst, een lijst van gebruikte afkortingen, een overzicht van niet opgenomen exlibris, een personenregister en een Engelse samenvatting.